

«МОЇЕ PIVA», АБО ПРО СЕМАНТИКУ ПИВА В ЧЕСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2(44)

УДК 811.162.3'373.7'42

DOI:10.24144/2663-6840/2020.2(44).112–117

Даниленко Л. «Моє piva», або про семантику пива в чеській лінгвокультурі; кількість бібліографічних джерел – 38; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена семантиці чеського слова 'pivo' в аспекті лінгвокультурологічних проблем сучасної лінгвістики. Мета нашої праці – дослідити культурну семантику лексеми 'pivo' в чеській мові, при формуванні якої взаємодіяли два різні семіотичні коди – мова і культура. Завдання дослідження передбачало аналіз первісного значення інваріанта pivo в чеській мові, вивчення семантики лексичних дериватів і фразеологічних одиниць, асоціативних зв'язків слова 'pivo', способів вторинної номінації, виявлення етнокультурної атрибуції лексики і фразеології чеської мови із залученням паралелей з інших слов'янських мов. З такого погляду чеська лексика і фразеологія з компонентом 'pivo' ще не були предметом окремої студії. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становили праці провідних вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Джерелами мовного матеріалу слугували етимологічні, тлумачні, діалектні, фразеологічні словники чеської, української, російської мов, етнографічні праці чеських учених, художні твори Я. Гашека, К. Чапека та інших авторів, Чеський національний корпус. У сукупності лінгвістичних, історичних, етнографічних даних показано, з одного боку, як актуалізуються денотативні і конотативні компоненти значення інваріанта 'pivo' в лексиці і фразеології чеської мови, з іншого боку, як народна культура, зокрема побут, звичаї, фольклор, впливали на формування і розвиток мовних одиниць досліджуваної семантики та виступали засобом збереження і трансляції народної культури. Аналіз матеріалу показав, що побутова традиція використання пива, відома чеському етносу ще з язичницьких часів, спричинила виникнення лексики культурної семантики, самобутніх фразеологічних образів. Унаслідок проведеного дослідження ми доходимо висновку, що в чеській лінгвокультурі пиво – це суспільно-історичний феномен, завдяки якому сформувалися численні словесні образи національної мовної картини світу. Це поняття викристалізувалося в ідею піднесеного, урочистого, зручного, простого, комфортного, емоційно приємного, безтурботного приватного чи суспільного життя.

Ключові слова: чеська мова, східнослов'янські мови, лексика, фразеологія, культурна семантика слова пиво, лінгвокультурний феномен.

Постановка проблеми. В останні десятиліття ХХ ст. мовознавці констатували нову реальність: наука вийшла за межі вже освоєних ідей структуралізму, спостерігалася прагнення мобілізувати всі активні сили, щоб «пробити кам'яну стіну бездушною, одноманітною, заяложеною, обмеженою і самозакоханою таксономічною описовості, яка задавила лінгвістику останніх десятиліть, <...> під бойовими лозунгами структуралізму перетворила науку про мову в канцелярію від лінгвістики» [Звегинцев 1976, с. 28–29]. Аби оживити лінгвістику, надати їй нового творчого імпульсу, учені почали активно розбудовувати антропологічну парадигму: досліджувати мову на тлі культури – етнічних, суспільно-історичних, соціальних, географічних та інших чинників, що структурують життя людини. Гуманістичний характер сучасної лінгвістики забезпечив не лише актуальність студій, але і її велику притягальну силу. Так виникло багато «суміжних» наук – психолінгвістика, соціолінгвістика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика та інші. Лінгвокультурологія не легко завойовували свій дослідницький простір. Точилися дискусії про розмежування «сфер впливу» лінгвокраїнознавства, етнолінгвістики, лінгвокультурології [докладніше див. Даниленко 2009]. Однак таке явище виявилось тимчасовою тактичною, а не стратегічною проблемою. У цьому переконують вітчизняні й зарубіжні дослідження в галузі лінгвокультурології.

Аналіз досліджень. Семантика мови завжди залишатиметься ключовим об'єктом лінгвістики, але її поєднання з культурологічними характеристиками розкриває якісно новий зміст мови як складової частини духовного й матеріального світу людини, її індивідуальної ментальної діяльності та колективної свідомості. Незважаючи на відносну новизну терміна «лінгвокультурологія», проблема взаємозв'язку та взаємодії мови й культури не є новою для лінгвістики. Її опрацювання започаткували ще в ХІХ ст. В. фон Гумбольдт і О.О. Потебня. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. цей аспект у своїх працях досліджували М.Ф. Алефіренко, Н.Д. Арутюнова, Є. Бартмінський, Н.Ф. Венжинович, В.В. Жайворонок, М.В. Жуйкова, С.С. Єрмоленко, В.І. Кононенко, В.В. Красних, В.А. Маслово, В.М. Мокієнко, Л.І. Степанова, В.М. Телія, М.І. Толстой, С.М. Толстая, В.Д. Ужченко та багато інших учених. Зауважимо, що окремий напрям акцентує увагу на виявленні культурних смислів мовних одиниць як кодів етнічної культури [Ковшова 2015; Федосов 2017]. У такому концептуальному вимірі присвячено нашу розвідку. Її мета – дослідити семантику поняття *пиво* в чеській мові, детерміновану культурними чинниками, і тим самим виявити його етнічні особливості або універсальні риси. Для реалізації поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати первісне значення інваріанта *пиво* в чеській мові, вивчити семантику лексичних дериватів і фразеологічних одиниць,

асоціативні зв'язки, способи вторинної номінації, виявити етнокультурну атрибуцію лексики і фразеології чеської мови із залученням паралелей з інших слов'янських мов. З такого погляду чеська лексика і фразеологія з компонентом *pivo* ще не були предметом окремої студії.

Методи та методика дослідження. Методологічну основу праці становлять теоретико-узагальнювальні положення, сформульовані в лінгвокультурологічних дослідженнях М.І. Толстого, В.М. Мокієнка, В.М. Телії, С. Бартмінського, В.В. Жайворонка та ін. Використано описовий і зіставно-типологічний методи із застосуванням прийомів спостереження, інтерпретації, порівняння й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. В одній сатиричній пісеньці знаменитих чеських акторів Й. Восковця та Я. Веріха (J. Voskovec, J. Werich) ідеться про омріяний рай на землі: «Bzučej tam čmeláci a sučeť sučáci/ a kos tam krásně zpívá./ neznaj tam brambory a z másla maj hory/ a pod nima **může piva...**». Довгі голосні у словах *může* і **pivo** – не ознака кодифікованого чеського правопису (нормативними є форми *može* і **pivo**) і навіть не вплив законів ритмомелодики. Це знаки культурної конотації, які символізують емоційне ставлення чехів до пива: якщо пива є море, життя прекрасне! Метафора *mоре пива* є вдалою також із погляду ставлення чехів до моря, якого в них немає і про яке вони завжди мріяли. Слова, сказані свого часу К. Чапек, суголосні з переконаннями всіх його співгромадян: «Nic není krásnějšího než moře a cesta po moři» [Čapek 1993, s. 173] (Немає нічого кращого, ніж море і подорож морем).

Але повернімося до пива. Пиво – особлива реальність, суспільно-історичний феномен, який упродовж століть через органи чуття, уявлення, порівняння виформовувався у словесний образ національної мовної картини світу.

Слово *pivo* належить до найдавнішого чеського лексику. Словники зазначають його праслов'янське походження: **pivo* утворено від дієслова *pít*, первісно «те, що слугувало для пиття (так само як *krmivo*, *topivo* тощо)» [Machek 1957, s. 369; Holub, Lye 1968, s. 374; Rejzek 2001, s. 469].

Обрядове вживання пива було відоме ще в язичницькі часи [Frolec 1989, s. 54]. Пиво пили «за новий рік»: за урожайність полів і добрий приплід худоби, за успішну риболовлю тощо. У західнослов'янських племен міфічним богом родючості, достатку й гостинності був бог Радегаст (Radegast). Його ім'я, композит двох основ, *radъ* (радісний, охочий) та *gostъ* (*гість*), може вказувати на функцію опікуна гостями. За переказами, Радегаст був великим любителем доброї їжі та питва (це міфічний родич Діоніса у греків, Бахуса – у римлян). Нині Radegast – чеська пивна торговельна марка, що належить міжнародній пивній корпорації.

З писемних пам'яток відомо, що вже на початку XIV ст. пиво було улюбленим напоєм чехів. Старочеська хроніка т. зв. Даліміла містить згадку про бочку з пивом (*škop piva*): «*Nerad by jí škopa piva rozvrátil*». Те саме фіксує одна з найдавніших

чеських приповідок *Kde škop, tu pivo, kde zvoní, tu kostel* [Flajšhans 2013, s. 162]. У середні віки навчилися використовувати для пивоваріння хміль. Ян Гус у «*Knížkách o svatokupectví*» розрізняв у стародавній Чехії «*pivo staré, mladé, husté i tenké*» – залежно від того, з чого воно варилося і як довго залишалося в бочках для настоювання [Němec 1980, s. 106]. Старе пиво, тобто добре витримане, відзначалося найкращою якістю й міцністю, звідси його метафорична назва *ležák* (від дієслова *ležet* 'лежати, зберігатися'). Уже в кінці XV ст. пиво стало напоєм широких суспільних верств. Цей продукт заслужив у чехів особливої образної номінації: *zelené zlato* (прикметно, що для культурно значущих реалій колороніми часто слугують засобами фразеологізації, пор. укр. *біле золото* 'бавовна', *чорне золото* 'нафта, кам'яне вугілля'). Впадає в око, що пиво чехи образно називають хлібом, точніше, рідким хлібом, – *tekutý chléb* [SČFI/ VN, s. 111]. Асоціація пива з хлібом ілюструє той факт, що в мовній свідомості чехів пиво – це не просто напій, а харчовий продукт, котрий забезпечує здорове існування організму людини, пор.: «*...nejdokonaleji zajišťuje životní koloběh tekutý chléb – tedy pivo*» [Kapek 1976, s. 8] (Життєдіяльність людини найкраще забезпечує рідкий хліб, тобто пиво). Цю ідею передає семантика давньої приказки, відомої в чеській мові з XVI ст., *nerád pije piva než jí je* 'він не любить пити пиво, він його їсть' [Flajšhans 2013, s. 163].

Пиво набуло надзвичайного поширення в чеському побуті. «*Kromě piva neumíme pořádné nápoje udělat*», – констатував герой повісті М. Капека «*S Elvírou v lázních*» [Kapek 1976, s. 25]. Чехи добре розуміються на якісному пиві. Міцне, добре пиво – це *pivo jako malvaz* [SČFI/ P, s. 197] (*malvaz* – спочатку назва міцного солодкого грецького вина), для пива поганої якості (неміцного, ненасиченого) існує фразеологічна характеристика *pivo jako břecha* [SČFI/ P, s. 54], 'пиво як помий' (слово *břecha* первісно означало 'березовий сік'). Фразеологізм *пивні skaut* [SČFI/ VN, s. 305] метафорично позначає великого любителя пива. Очевидно, про такого йдеться в діалозі молодої пари під час романтичної прогулянки: «*Miláčku, mám pocit, jako bychom tu měli potkat Pána Boha, – svěřovala se mi Elvíra. Co bys mu řekl? – Pozval bych ho na pivo...*» [Kapek 1976, s. 79] (Любий, у мене таке відчуття, нібито ми зустрінемо тут Господа Бога, – поділилася зі мною своїми емоціями Ельвіра. Що б ти йому сказав? – Я покликав би його на пиво...). Навіть для позначення фразеологічними засобами поняття 'спрага' теж існує пивний образ: *vypít pivní matku* [SČFI/ VS/1, s. 417].

Порівняно з українською мовою, чеське слово *pivo* виявляє досить високу фразеологічну продуктивність. Вторинні образні номінації є результатом асоціативних або причинно-наслідкових зв'язків між реалією та суб'єктом, пор.: *пивní tvář* 'червоне від пива обличчя', *mozol na břiše/ pivní mozol, mít pivní/plzeňský sval* 'мати дуже великий живіт від пива', *пивní srdce* 'хворе серце від зловживання пивом'. Крім названих, національно-культурну семантику реалізують ще такі усталені вислови: *metr*

piva ‘велика кількість півлітрових склянок пива’, *pivní anekdota*, *pivní humor* ‘непристойний гумор’, *pivní politikaření*, *pivní řeči* ‘пуста балаканина, базікання’, *pivní vlastenectví* ‘квасний патріотизм’, *pivní hrdinství* ‘пуста геройство’, *muset někomu chodit (ještě) pro pivo* ‘бути дуже молодим і недосвідченим’ (укр. *пішки під стил ходити*), *prodávat pivo přes ulici* ‘продавати пиво «на виніс»’. Для жартівливої характеристики молоді невірнівної людини використовують прислів’я *Pivo mladé čep vyráží; Malé pivo se hrne jako velká voda*. Як об’єкт авторських оказіональних порівнянь пиво інспірувало письменницьку творчість, напр.: *slézáte se sem jako švábi k pivu* [Čapek 1994, s. 70].

Людей невисокого зросту чехи називають *malé pivo*, причому не лише чоловіків, але й жінок, напр.: *Kuchařka Marie Jalonová, postavou malé pivo, navíc dost při těle, se na komisaře zvědavě podívala, jako by byla celá šf’astná, že ho má před sebou z masa a kostí; Takové malé pivo nikdy nebude dobrým brankářem* [ČNK, syn v8]. Звичайно, така асоціація могла виникнути лише в середовищі, де ця реалія стала невід’ємним атрибутом щоденного побуту.

Відвідування корчми, шинку (чеською *hosпода*) і вживання пива стало в Чехії практично щоденною традицією, відтак і предметом народних пісень, котрі в різних редакціях поширювалися чеськими містами й селами. 1909 року відомий етнограф Ченек Зібрт видав збірку під назвою «*Pivo v písniích lidových a znárodnělých*», що містила 678 пісенних текстів про пиво, пивоворіння й веселі застілля, як-от: «*Pivíčko, pivo, pivo červený, bez tebe, pivíčko, veseloučko není. Smelíčku, chmeli, chmeli zelený, bet tebe, chmelíčku, pivíčko není; Ale pime, bratři, jak se sluší a patří, Pime ho, pime ho, až do rána bílého. Kde je mládek, tam je stárek. Tam je taky pivovárek, Kde se pivo vaří, tam se dobře daří*» [Zíbrt 1909, s. 90; s. 13]; *Nos proražen i také čelo – trp to pro pivo, milé tělo* [Flajšhans 2013, s. 162].

Для того, аби зрозуміти роль пива як етнокультурної константи, потрібно також згадати, що цей напій належить до чеської традиційної кухні: *pivní (pivná, pivová) polévka* ‘суп на пиві’, *buřty na pivu* ‘сардельки на пиві’, *pivní sýr* ‘пивний сир’ (виробляється з коров’ячого молока, але особливим способом упродовж семи місяців, є солоний на смак та сервірується з пивом). Проте найчастіше в різних дискурсивних контекстах – літературних, публіцистичних або побутових – пиво згадується в поєднанні з іншим національним кулінарним продуктом – ‘кнедликами’. Слово *knedlík* є безеквівалентним відносно української літературної мови. У «Чесько-українському словнику» воно тлумачиться так: «‘кнедлики’ – варене борошняне тісто круглої форми» [ЧУС 1988, с. 242]. Щоправда, деякі українські діалекти, маючи в минулому спільний культурно-побутовий досвід, до цих пір зберігають вжитку слово *knedlík*. Так, воно відоме гуцульським говіркам: *книдлі (книлі, кнедлі)* ‘вид галушок з домашніми сирію і вареною картоплі’ [Гуцульські говірки 1997, с. 97], лемківським говіркам: ‘кнедель – галушка з тертої картоплі і борошна’ [Пиртей 2001,

с. 164]. Цікаво, що слово *knedlík*, називаючи національну чеську страву, у чеській мові є запозиченням з німецької мови *der Knödel*. Проти нього ще у XV ст. рішуче виступав Ян Гус, оскільки тогочасна чеська мова мала своє слово *šiška* [Němec 1980, s. 112], поширене головним чином у моравських діалектах. Однак кнедлики вистояв на всій території Богемії та ще й став складником традиційної чеської їжі *verřo knedlo zelo* ‘смажена свинина з кнедликами і капустою» [SČFI/ VN, s. 369], пор.: «*Každý den verřová pečeně se zelím a pivem. <...>. Panebože, je tolik dobrých a krásných věcí na světě, co si teď honem přát?*» [Čapek 1959, s. 19] – (Щодня смажена свинина з кнедликами, капустою й пивом. <...> Святий Боже, стільки гарних і приємних речей на світі, чого ще бажати?). Доповнити символічне значення пива, закріплене в мовній свідомості носіїв чеської мови, допоможе яскравий приклад з роману Я. Гашека «Пригоди бравого вояка Швейка», саме того роману, який літературні критики вважають виразником чеського національного духу: «*Šunku jsem dal do slanýho láku a takovej pěkněj pečeněj kousek z láku s bramborovejma knedlíkama, posypanejma škvarkama, se zelím, to je pošušňáníčko. Potom se pije pivíčko. Člověk je takovej spokojeněj*» [Hašek 1951, s. 166]. Переклад цього уривка подаємо за С. Масляком: «А шинку я маринував у розсолі. Хочеш вір, хочеш ні, а коли б тобі подали кусень такої печені з маринаду, та ще з картопляними кнелями, посипаними шкварками, та ще й з капустою, то б і язика проковтнув. А як після цього пивце п’ється, тряця його матері!» [Гашек 1990, с. 390]. *Pivíčko, pivečko, pivko* – такими демінутивними засобами демонструє чеський словотвір позитивну емоційну оцінку цього напою. Крім того, ціла низка регіональних назв пива образно виражає наївну мовну свідомість чеського етносу: у Брно та в південній Моравії його називають *bahno, bahínko, čechr, škopek, škopíček, tykadlo, takadýlko, desatero* (можна витлумачувати і за ознакою міцності, і як покликання на десять Божих заповідей), *bír/ bírek* – новітні англізовані варіанти. Унаслідок культурних впливів лексема *pivo* виявила високий ступінь семантизації в ономастиці, пор. прізвища *Pivo, Pivko, Pivák, Piváček, Pivčík, Pivčíková, Pivcová, Pivka, Pivkač, Pivinský, Pivný, Pivoluštek, Pivokonský, Pivonoška, Pivoda, Pivodová*, а ще може бути *Chmel, Chmelar, Chmelarský* і под.; географічні назви *Pivkovice, Pivonice, Pivín* та ін.

З плином часу пиво набуло статусу складової частини чеської народної культури. “Найнародніша” опера Б. Сметани «Продана наречена» («*Prodaná nevěsta*»), лібретто до якої написав К. Сабіна, розгортає свій сюжет у корчмі підписанням “угоди” про продаж молоді Марженки. Хор співає: «*To pivečko věru je nebeský dar, vše psoty a trampoty vede na zmar a sílí a dává kuráže. Bez piva by člověk smutný byl by zde host*» [Sabina, Smetana 1932, s. 16].

Пиво було неодмінним атрибутом багатьох релігійних і світських свят (весіль, народин, хрестин тощо). На Різдво серед простого люду існував звичай колядувати. На гроші, які наколядували колядники, спільно купували пиво, яке дістало назву ‘*pivo*

kolední». Народні гуляння супроводжувалися розпиванням пива, усіякими пустощами й бешкетами, проти яких священники вели проповіді в костелах («Ale toto vykoledujíc, aniž se potom zžerú, zrubají po ulicích» [Zíbrt 1889, s. 266]). Подібні розваги набрали таких значних масштабів, що на початку XVI ст. сейм «колядне пиво» заборонив: «Tomu artykul sněmovní vuměňuje přísné pokutu» [Zíbrt, там само]. Варто зауважити, що на позначення процесу розпивання пива під час колективної гулянки в давньочеській мові існувало дієслово *kvasiti, okvasiti (svadbu, svátky)*, споріднене зі словом *kvas*, але не в сучасному, а застарілому значенні ‘hostina, hodokvas’ – ‘бенкет’. Відповідно слово *kvasiti* означало ‘hodovati’ – ‘бенкетувати’, пор. *Nejednou spolu (král s arcibiskupem) kvasili* [SSJČ 1971, s. 1047]. Для порівняння додамо, що в сучасній українській мові слово *квасити* ‘випивати’ марковано як сленгове, пор. *Вони сиділи в компанії і квасили* [СУМ 2016, с. 13].

Семантика лексеми *пиво* виявляє певні культурні нашарування також в українській та російській мовах. Так, у російській народній фразеології значення ‘влаштувати весілля’ образно передавалося виразом *чинити кашу, заваривать пиво* [Подюков 1990, с. 54]. Зв’язок каші з весільними звичаями, її символічне значення очевидні. Наприклад, обряд обсіпання молодих зерном – відгомін праслов’янського символічного значення зерна і виробу з нього – каші. Кашею називався також і спеціальний танець на весіллі. Чеській народній фразеології відомий усталений вираз *ta tu nebude kaši vařit* у значенні ‘вона не буде його дружиною’ [Zaorálek 1963, s. 156]. А от мотиваційна основа з компонентом *пиво* у весільній фразеологічній семантиці залишається непрозорою. На нашу думку, український фразеологізм *наварити каші/пива* первісно означав ‘влаштувати сімейне торжество (весілля, хрестини)’, а його сучасне значення ‘затіяти складну справу, що може дати неприємні наслідки’, ‘потрапити в халепу’ [ФСУМ 1993, с. 299–300] є результатом семантичного розвитку первісного значення. Дослідник української фразеології В.Д. Ужченко хоча і згадував, що кашею раніше називалися різні події в житті (хрестини, весілля), походження фразеологізмів *наварити каші/пива* пов’язував з парубочою грою-розвагою, яка так і називалася ‘кашу варити’. Гра полягала в тому, що двоє хлопців стають на коліна й лікті (утворюють коня), один з верхніх лягає на коня, а другий, захопивши попід крижі, піднімає лежачого догори ногами. Останній, у свою чергу, охоплює руками того, хто підіймає, і теж за поперек. Звичайно, при цьому падали, робили ‘малу купу’. *Каші наварити* означало те саме, що ‘наробити колотнечі’, як і *пива наварити* означає ‘наколобродити, набешкетувати’. «Великі зібрання людей, – підсумовує В.Д. Ужченко, – завжди супроводжувалися сум’яттям, безпорядком» [Ужченко 1988, с. 117]. На нашу думку, вірогіднішою є інша версія походження фразеологізмів *наварити каші/пива*. Вона пов’язується з народним весільним звичаєм, опис якого знаходимо у французького інженера Гійома Боплана. Перебуваючи в Україні в

середині XVII ст., він залишив унікальні свідчення про побут і культуру українців у праці «Опис України...». Так, зокрема, Боплан писав, що українцям «з нагоди весіль, а також хрестин їхніх дітей місцевий пан дозволяє варити пиво. Завдяки цьому привілею його можна пити набагато дешевше і в більшій кількості, бо слід зауважити, що в інший час броварні належать панам, і всі піддані мусять купувати пиво там» [Боплан 1990, с. 79], тобто лише в двірській корчмі, нерідко у визначеній задалегідь кількості і за цінами, встановленими двором. Отже, у зв’язку з монополією панського двору на алкогольну продукцію селяни мали право *варити пиво* лише на сімейні свята, яким, зокрема, і було весілля.

Це один аргумент на користь первісного значення виразу *варити пиво* ‘влаштувати сімейне торжество (весілля, хрестини)’ знаходимо в українській народній пісні «Просо» (зауважимо, королем у пісні називають хазяїна дому): «*Нема короля вдома/ Поїхав по дрова,/ Пиво варити,/ Сина женити,/ Дочку віддавати,/ Нас на весілля звати!*» [Воропай 1958, с. 331].

Типологія пивних свят і мовних одиниць, які їх називали, очевидно, потребує окремого дослідження на загальноєвропейському тлі. Наразі можна висловити гіпотезу, що пиво як недорогий алкогольний напій супроводжувало всі свята простого люду. Воно, так би мовити, було народніше, ніж вино, яке могли собі дозволити лише багаті верстви населення. Не випадково в одній із найдавніших чеських приповідок, зафіксованих у творах Т. Штітного в XIV ст., пиво протиставлялося вину за ознакою «велике – мале»: *Sahaje vina rozleješ pivo* ‘в гонитві за великим втрапиш і те, що маєш’ [Flajšhans 2013, s. 163], пор. укр. *Не женись за великим, бо й мале загубиш*. Вино було благородним напоєм, з яким поклонялися міфічним богам і який, за церковними канонами, ще й нині символізує кров Ісуса Христа.

У російських діалектах фіксується усталений вислів *пивной праздник* ‘сільське (не церковне) свято, приурочене до днів відомих святих Іоанна Богослова, Петра і Павла та ін., коли у складчину варили пиво’ [СРНГ 1992, с. 18]. Як зазначають автори історико-етимологічного словника російської фразеології О.К. Бірих, В.М. Мокієнко, Л.І. Степанова, звичай варити пиво у складчину називався *братчина*. Згадки про нього містяться в літописах з XII ст. Вірогідно, братчини були реліктами давніх магічних аграрних обрядів. Солод і вівсяне борошно збирали у складчину, а пиво варили всією сільською громадою та розпивали разом на свята. Про того, хто не брав участі в цій спільній справі, з ким не можна було домовитися, говорили *з ним пива не зварии/ не наварии* [БМС 2005, с. 533; ФСУМ 1993, с. 325].

Висновки. Підсумовуючи нашу розвідку, можемо говорити про те, що згаданий вислів із чеської народної пісні *Kde se pivo vaří, tam se dobře daří* в узагальненій формі виражає концептуальний простір *pivo* в чеській лінгвокультурі. У мовній картині чехів *pivo* – це культурний символ гордості, це бренд, що має незмірну моральну ціну, як та леп-

та вдовиці: «Pravda, své hodnoty si tvoříme sami a nemusíme dát na to, co se líbí nebo nelíbí cizincům; kdyby celý svět nestál o naše pivo, vyrijeme si je sami» [Čapek 1991, s. 56] (Так, ми свої цінності створюємо самі і не маємо зважати на те, що подобається чи не подобається іноземцям; коли б увесь світ не хотів наше пиво, ми вип'ємо його самі). У чеській лінгвокультурі поняття *pivo* стало одним із культурних кодів, воно викристалізувалося в ідею веселого, не-

вибагливого, простого, але комфортного, емоційно приємного, безтурботного приватного чи суспільного життя. Якщо Ви гостюєте в Чехії, господарі Вас неодмінно запросять «на пиво». Давнє прислів'я *Svůj svého poznal i na pivo rozval* [Čelakovský 1949, s. 50] і нині не втратило своєї життєвої сили. *Ať slouží ke zdraví!* – побажаємо з нагоди ювілею відомому славістові, передусім богемістові, професору В.М. Мокієнкові.

ЛІТЕРАТУРА

1. БМС – Бирих А.К., Мокиенко В.М., Степанова Л.И. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь. Москва: Астрель: АСТ: Люкс, 2005. 926 с.
2. Боплан Гійом-Левассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від Кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями: Пер. з франц. Київ: Наукова думка, 1990. 252 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Мюнхен: Українське вид-во, 1958. Т. 1. 449 с.
4. Гашек Я. Пригоди бравого вояка Швейка: Пер. з чеської С. Масляк. Київ: Дніпро, 1990. 717 с.
5. Гуцульські говірки: короткий словник / Уклад.: Г. Гузар та ін.; відп. ред. Я. Закревська. Львів: [б.в.], 1997. 230 с.
6. Даниленко Л.І. Лінгвістика ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури і мислення. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 3–11.
7. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. Москва: Изд-во Московского университета, 1976. 307 с.
8. Ковшова М.Л. Семантика головного убора в культуре и языке. *Костюмный код культуры*. Москва: Гнозис, 2015. 368 с.
9. Пиртей П.С. Словник лемківської говірки. Legnica-Wrocław: [б.в.], 2001. 461 с.
10. Подюков И.А. Народная фразеология в зеркале народной культуры. Пермь: ПГПИ, 1990. 127 с.
11. СРНГ – Словарь русских народных говоров, Санкт-Петербург: Наука, 1992. Выпуск 27. 400 с.
12. СУМ – Словник української мови: у 20 т. Київ: Наукова думка, 2016. Т. 7. 990 с.
13. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. Київ: Рад. шк. 1988. 279 с.
14. Федосов О. Ананасы в шампанском (о культурной семантике еды). *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Выпуск 62. 2017. № 2. С. 371–386.
15. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 1–2. 980 с.
16. ЧУС – Чесько-український словник. Київ: Наукова думка, 1988. Т. 1. 481 с.
17. Čapek K. *Devatero pohádek, dvě navíc*. Praha: SNDK, 1959. 219 s.
18. Čapek K. *Od člověka k člověku II*. Spisy. Sv. 15. Praha: Československý spisovatel, 1991. 672 s.
19. Čapek K. *Korespondence I*. Spisy. Sv. 22. Praha: Československý spisovatel, 1993. 552 s.
20. Čapek K. *Matka*. Praha: Československý spisovatel, 1994. 86 s.
21. Čelakovský F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / Do tisku připr., rejstříkem, pozn. a dosl. opatř. Karel Dvořák*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1949. 922 s.
22. ČNK – Český národní korpus, syn v8. URL: <http://ucnk.ff.cuni.cz> (дата звернення 14.06.2020).
23. Flajšhans V. *Česká přísloví: sbírka přísloví a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku: přísloví staročeská / vybral a uspořádal Václav Flajšhans; [editoři Valerij Mokienko, Ludmila Stěpanova]*: 2. sv.; 2., rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 896 s.
24. Frolec V. a kol. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1989. 439 s.
25. Hašek J. *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. Díl II*. Praha: Práce, 1951. 188 s.
26. Holub J., Lyr S. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Vyd. 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968. 527 s.
27. Kapek M. *S Elvírou v lázních*. Praha: Práce, 1976. 236 s.
28. Machek V. *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1957. 627 s.
29. Němec I. a kol. *Dědictví řeči*. Praha: Panorama, 1986. 468 s.
30. Rejzek J. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2001. 752 s.
31. Sabina K., Smetana B. *Prodaná nevěsta. Komická zpěvohra o třech jednáních*. V Praze: Fr. A. Urbánek a synové, 1932, 47 s.
32. SČFI/ P – Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání/ Autor. kol. František Čermák et al. Praha: Academia, 1983. 492 s.
33. SČFI/ VN – Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné/ Autor. kol. Vlasta Červená et al. Praha: Academia, 1988. 511 s.

34. SČFI/ VS1 – Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné / Autor. kol. František Čermák et al. Praha: Academia, 1994. Část 1. 757 s.
35. SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého / Zprac. lexikograf. kol. ústavu pro jazyk český ČSAV pod ved. Boh. Havránka et al. D. II. Praha: Academia, 1971. 1191 s.
36. Zorálek J. Lidová rčení. Praha: ČSAV, 1963. 779 s.
37. Zíbrt Č. Pivo v písních lidových a znárodnělých. Praha: Ot. Zachar, 1909. 401 s.
38. Zíbrt Č. Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: Příspěvek ke kulturním dějinám českým. Praha: Jos.R. Vilímek, 1889. 293 s.

REFERENCES

1. BMS – Birikh A.K., Mokienko V.M., Stepanova L.I. (2005) Russkaya frazeologiya. Istoriko-etimologicheskii slovar [Russian phraseology. Historical and etymological dictionary]. Moskva: Astrel: AST: Liusk. 926 s. [in Russian].
2. Boplan Gijom-Levasser de (1990) Opys Ukrainy, kilkochoh provincii Korolivstva Polskoho, shcho tiahnutsia vid Kordoniv Moskovii do hranyc Trancilvanii, razom z ichnimy zvychaiamy: Per. z franc. [Description of Ukraine, several provinces of the Kingdom of Poland, stretching from the borders of Muscovy to the borders of Transylvania, together with their customs: Translated from French]. Kyiv: Naukova dumka. 252 s. [in Ukrainian].
3. Voropai O. (1958) Zvychai nashoho narodu [Customs of our people]. Miunchen: Ukrainske vydavnytstvo. T. 1. 449 s. [in Ukrainian].
4. Hashek Ya. (1990) Pryhody bravoho voiaka Shveika: Per. z ches. S. Masliaka [The Adventures of the Good Soldier Schweik: Translated from the Czech by S. Maslyak]. Kyiv: Dnipro. 717 s. [in Ukrainian].
5. Huculski hovirky: korotkyi slovnyk / Uklad. H.Huzar ta in.; vidp. red. Ya. Zakrevska (1997) [Hutsul dialects: a short dictionary / Compiled by: G. Husar and others; editor-in-chief Ya. Zakrevska]. Lviv: [b.v.]. 230 s. [in Ukrainian].
6. Danylenko L.I. (2009) Linhvistyka XX – pochatku XXI st. u poshukakh cilisnoi teorii vziaimozviazku movy, kultury i myslennia [Linguistics of the 20th – early 21st century in search of a holistic theory of the relationship between language, culture and thinking]. *Movoznavstvo*. № 5. S. 3–11 [in Ukrainian].
7. Zvegincev V.A. (1976) Predlozhenie i yego otnoshenie k yazyku i rechi [The proposal and its relation to language and speech]. Moskva: Izd-vo Moskovskogo universiteta. 307 s. [in Russian].
8. Kovshova M.L. (2015) Semantika golovnogo ubora v kulture i yazyke. Kostiumnyi kod kultury [Semantics of headgear in culture and language. The costume code of culture]. Moskva: Gnozis. 368 s. [in Russian].
9. Pyrtei P.S. Slovnyk lemkiivskoi hovirky (2001) [Dictionary of the Lemko dialect]. Legnica-Wrocław: [b.v.]. 461 s. [in Ukrainian].
10. Podiukov I. (1990) Narodnaya frazeologiya v zerkale narodnoy kulturyi [Folk phraseology in the mirror of folk culture]. Perm: PGPI. 127 s. [in Russian].
11. SRNG – Slovar russkikh narodnykh govorov (1992) [Dictionary of Russian folk dialects]. Cankt-Peterburg: Nauka. Vyp. 27. 400 s. [in Russian].
12. SUM – Slovnyk ukrainskoi movy (2016) [Dictionary of the Ukrainian language]: V 20 t. Kyiv: Naukova dumka. T. 7. 990 s. [in Ukrainian].
13. Uzhchenko V.D. (1988) Narodzhennia i zhyttia frazeolohizmu [Birth and life of phraseology]. Kyiv: Rad. shkola. 279 s. [in Ukrainian].
14. Fedosov O. (2017) Ananasy v shampanskom (o kulturnoy semantike edy) [Pineapples in champagne (on the cultural semantics of food)]. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Vyp. 2. № 2. S. 371–386 [in Russian].
15. FSUM – Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy / Uklad. Bilozhenko V.M. ta in. (1993) [Phraseological dictionary of Ukrainian / Comp. Bilozhenko V.M. and etc.] Kyiv: Naukova dumka. Kn. 1–2. 980 s. [in Ukrainian].
16. CHUS – Chesko-ukrainskyi slovnyk / Uklad. Andersh J. ta in. (1988) [Czech-Ukrainian dictionary / Comp. Andersh J. and etc.]. Kyiv: Naukova dumka. T. 1. 481 s. [in Ukrainian and Czech].
17. Čapek K. (1959) Devatero pohádek, dvě navíc. Praha: SNDK. 219 s. [in Czech].
18. Čapek K. (1991) Od člověka k člověku II. Spisy, sv. 15. Praha: Československý spisovatel. 672 s. [in Czech].
19. Čapek K. (1993) Korespondence I. Spisy, sv. 22. Praha: Československý spisovatel. 552 s. [in Czech].
20. Čapek K. (1994) Matka. Praha: Československý spisovatel. 86 s. [in Czech].
21. Čelakovský F.L. (1949) Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / Do tisku připr., rejstříkem, pozn. a dosl. opatř. Karel Dvořák. 3. vyd. Praha: Vyšehrad. 922 s. [in Czech].
22. ČNK – Český národní korpus, syn v8. URL: <http://ucnk.ff.cuni.cz> (data zvernennia 14.06.2020). [in Czech].
23. Flajšhans V. (2013) Česká přísloví: sbírka přísloví a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku: přísloví staročeská / vybral a uspořádal Václav Flajšhans; [editoři Valerij Mokienko, Ludmila Stěpanova]: 2. sv.; 2., rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 896 s. [in Czech].
24. Frolec V. a kol. (1989) Vánoce v české kultuře. Praha: Vyšehrad. 439 s. [in Czech].

25. Hašek J. (1951) Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války. Díl II. Praha: Práce. 188 s. [in Czech].
26. Holub J., Lyer S. (1968) Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 527 s. [in Czech].
27. Kapek M. (1976) S Elvírou v lázních.- Praha: Práce. 236 s. [in Czech].
28. Machek V. (1957) Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 627 s. [in Czech].
29. Němec I. a kol. (1986) Dědictví řeči. Praha: Panorama. 468 s. [in Czech].
30. Rejzek J. (2001) Český etymologický slovník. Praha: Leda. 752 s. [in Czech].
31. Sabina K., Smetana B. (1932) Prodaná nevěsta. Komická zpěvohra o třech jednáních. V Praze: Fr. A. Urbánek a synové. 47 s. [in Czech].
32. SČFI/ P (1983) Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání / Autor. kol. František Čermák ... et al. Praha: Academia. 492 s. [in Czech].
33. SČFI/ VN (1988) Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné / Autor. kol. Vlasta Červená et al. Praha: Academia. 511 s. [in Czech].
34. SČFI/ VS1 (1994) Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné / Autor. kol. František Čermák et al. Praha: Academia. Část 1. 757 s. [in Czech].
35. SSJČ (1971) Slovník spisovného jazyka českého / Zprac. lexikograf. kol. ústavu pro jazyk český ČSAV pod ved. Boh. Havránka et.al. D. II. Praha: Academia. 1191 s. [in Czech].
36. Zaorálek J. (1963) Lidová rčení. Praha: ČSAV. 779 s. [in Czech].
37. Zíbrt Č. (1909) Pivo v písních lidových a znárodnělých. Praha: Ot. Zachar. 401 s. [in Czech].
38. Zíbrt Č. (1889) Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: Příspěvek ke kulturním dějinám českým. Praha: Jos.R. Vilímek. 293 s. [in Czech].

«A SEA OF BEER», OR ABOUT THE SEMANTICS OF BEER IN CZECH CULTURAL LINGUISTICS

Abstract. The article is dedicated to the semantics of the Czech word beer in the aspect of linguistic and cultural problems of modern linguistics. The purpose of our work is to study the cultural semantics of the lexical item *'pivo'* in Czech language, in the formation of which two different semiotic codes interacted - language and culture. The task of the research was to analyze the initial meaning of the invariant 'pivo' in Czech language, to study the semantics of lexical derivatives and phraseological units, associative connections of the word 'pivo', methods of secondary nomination, to identify ethnocultural attribution of vocabulary and phraseology of Czech language. From this point of view, Czech vocabulary and phraseology with the component 'pivo' have not yet been the subject of a separate study. The theoretical and methodological basis of the study were the works of leading local and foreign linguists. Sources of language material were etymological, interpretational, dialectal, phraseological dictionaries of Czech, Ukrainian, Russian languages, ethnographic works of Czech scholars, fiction by J. Hašek, K. Čapek and other authors, the Czech National Corpus. From a comprehensive perspective of linguistic, historical, ethnographic data the author shows, on the one hand, how the denotative and connotative components of the beer invariant meaning are actualized in the vocabulary and phraseology of Czech language, and on the other hand, how folk culture, particularly everyday life, customs, folklore, influenced the formation and development of linguistic units of the semantics studied, and acted as a means of preserving and translating the folklife culture. Analysis of the material showed that the everyday tradition of usage of beer, known to the Czech ethnic group since pagan times, led to the emergence of vocabulary of cultural semantics, original phraseological images. As a result of the study, we conclude that in the Czech linguistic culture, beer is a socio-historical phenomenon thanks to which numerous verbal images of the national linguistic picture of the world were formed. This concept has distilled into the idea of festive, solemn, comfortable, simple, comfortable, emotionally pleasant, carefree private or social life.

Keywords: Czech language, East Slavic languages, vocabulary, phraseology, cultural semantics of the word beer, linguistic and cultural phenomenon.

© Даниленко Л., 2020 р.

Людмила Даниленко – доктор філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна; <https://orcid.org/0000-0002-1812-973X>

Ludmyla Danylenko – Doctor of Philology, Associate Professor of the Slavic Philology Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0002-1812-973X>